

Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ЛУБЕНСЬКА ІДІЛІЯ

... недалеко Ми^город. На вокзальному пероні пам'ятник Гоголю, Миколі Васильовичу — на голові в Миколі Васильовича сидить капосна галка й не боїться навіть паротягових гудків...

1

Терентій Миколайович Ребрик прийшов з Наросвіти пізно. Було якесь засідання, затяглося до шостої години, обід перестоявся — борщ відгонив полинем, а холодне м'ясо нагадувало стоптану підметку салдатських чобіт. Він не єв ні того ні того. Запалив цигарку, пройшов до своєї кімнати, ліг на роздавленій кушетці й дивився в стелю. На ній висіли зжовані цигаркові мундштуки — лежачи жував, підкидав під стелю, вони й приліплялися. Квартирна хазяйка якось намагалася їх зняти, але була низька на зріст і не дісталася. Хотіла поставити на стіл стільця та полісти під стелю, але згадала, що при її комплекції це надто небезпечна річ. Так і цей „проект“ загинув ще в зародку. Хазяйку звали Немидорою Гаврилівною, а Терентій Миколайович, шуткуючи, називав її Термидорою (сиділа в голові французька революція). За це Немидора Гаврилівна звала його зневажливо за очі Теръошкою, але Терентій Миколайович дізнався й ошарашив її новим ім'ям (в місті гастролювала опера) Тореадора. Так це ім'я і прикипіло до неї. Побачила вона, що ворог на вигадки здатніший, а до того й коріння нових її імен були й незрозумілими. Вона змирилася й одного разу лише запитала:

— А що воно за Торідора? Чи не гуляща яка мокрохвоста?..

Ребрик заспокоїв її, сказавши, що Тореадора, це була така французька королева, теж із простих людей, вроді б, як Тореодора Гаврилівна, кватирі наймала...

Терентій Миколайович простяг свої довгі худорляві ноги й заскінув руки за голову. Завжди, коли так робив, відчував непереборимий приступ внутрішнього трептіння, наче хтось лоскотав його, а він напружував усю нервову й мускульну енергію, щоб не зареготатись.

Йому минав двадцять дев'ятий рік — через тиждень мало бути тридцять. Тому сьогодні лежав він і думав про те, як непомітно пролетіли роки, і в тому, що задумався він над цим питанням, також побачив він симптом. Був він нежонатий, в першій молодості, ще коли виїздив учительювати на село, був у нього роман з молоденькою вчителькою, але вчителька вийшла заміж за молоденького попика, що мав звязки й мав одержати добру парафію. Образ цієї вчительки він проніс крізь десять років. Стояла вона в його уяві золотоволоса, з голубими очима, в простій сукенці... така собі звичайнісінька, тільки їй того видатного було в ній, що вороні брови. З вороних брів золотоволосої дівчини все їй почалося... Після одружіння її з попиком ображений пірнув у шкільну роботу, намагався не думати, запрацювався, забув. Иноді згадувалося, але знову школлярські зошити, як ліки. Тепер він певен, що була дівчина звичайною епархіялкою, тільки їй усього. Тепер він певен, а все ж таки хоче вірити в її незвичайність, не може уявити собі її матушкою на парафії. Вчительювати, мабуть, покинула в перший рік.

Терентій Миколайович сам собі дивується, як це тліла в ньому любов до мітичної вчительки, як не закохався він, не одружився за ці роки... Стидався в собі цієї платонічної любові, і чим більш стидався, тим більш любив...

2

Увійшла Тореодора Гаврилівна, внесла лямпу й стала коло дверей. Її турбувало те, що Терентій Миколайович не обідав — була вона жінка добра й охоче слухала про чужі болі, навіть бралася допомагати...

— Подумаю тільки я, Миколайовичу, що з вами сталося. Розуму не доберу...

Ребрик розплющив очі й подивився на господарку.

— А що?

— Щось ви скучати почали... Чи може вам у мене жити погано?. Так ви кажіть... От і сьогодні не обідали. Котрий раз уже.

— А-а, ви про це... не хочеться їсти, Торре-а-а-дорро Гав... гаврилівно — позіхнув — ви не турбуйтесь.

Від його „гавкання“ Гаврилівну перекосило.

— І поголитись вам слід, ач заросли як... Ех, і життя ж ваше, як я бачу...

— Життя, як життя, Тореодоро Гаврилівно,— провів по него-леній щоці рукою Ребрик,— як життя всякої одинокої людини...

Роздратованість Гаврилівни зникла, навпаки, тепер її обличчя засяло, вона взяла стільця й сіла коло Терентія Миколайовича, таємниче схилилася до нього й чомусь пошепки сказала:

— А може б ви оженилися? Га?

Її повне лице стало серйозним, очі пильно стежили за тим, як вплинула пропозиція на Ребрика.

Він мовчав.

— І справді, Миколайовичу, життя я ваше наскрізь бачу. Скучаєте ви, вже й за собою не доглядаєте... Одне вам уже осталось — женітися. Жалування в вас не погане — всяка згодиться...

Терентій Миколайович думав про себе: чи може бути більша ідіотка в Лубнях, ніж Тореодора Гаврилівна,— роблено посміхався й мовчав, а вона продовжувала:

— І дівчина в мене є — золота дівчина, руки в неї золоті, усяка робота в руках горить. Жили б собі безпечно й білизна завжди чиста була б, і обід до строку, мені б та богові дякували.

Коли попередня балачка лише дивувала Ребрика, так остання фраза розвеселила його в найкращий спосіб. Потираючи руки, він зіскочив з дивану, пройшовся по кімнаті й сказав:

— Ну, що ж, спробуйте!.. Подивимось, як воно жонатому — і підморгнув на Тореодору Гаврилівну, вона соромливо опустила очі на свої сорокалітні груди.

Вам усе смішки... А мій покійничок, як помер... Хотіла вона щось сказати, але Терентій Миколайович уже не слухав її, взяв брилика й пішов із хати. Він уже з досвіду знову знає, що господарка буде розказувати про свою вірність небіжчу чоловікові...

3

Другого дня вийшов на село. Перед тим заскочив на хвилинку додому, уявив зубну щіточку, рушника й мило, і вони вирушили. Він і візник, дядько з того ж таки села, куди треба було їхати ревізувати школу. Прийшли відомості, що вчитель б'є дітей, запирає їх у чулан, залишає без обіду... Треба буде зняти з школи, думав Терентій Миколайович про вчителя, мабуть якийсь з сорокалітнім стажем — ніяк їх не привчиш по-людському...

Він спробував розпитувати про школу дядька - візника, але дядько - візник був бездітний, виходить — справа шкільного виховання його не обходила. Так нічого від нього й не вдалося віднати.

Іхати довелося ввесіль час степом. Стояла спека, і спереду над піщаним шляхом гойдалося марево. Терентій Миколайович запалив цигарку, витер хусточкою піт з обличчя, потім хусточку запхнув ззаду під брилика, щоб не так палило шию. Так сидів із годину. Від спеки розморило, хотілося пити, води не було...

Він думав, що до кінця шкільного року лише тиждень, що нового педагога треба буде посылати лише з осені, вибрati гарного комсомольця з педтехнікуму й щоб працював ідейно, а не за утримання.

Несподівано мовчазний дядько повернувся до його й промовив:

— А спека рано встановилася, як би в нас з хлібами не той...

— Да-а,— відповів Терентій Миколайович і глянув на хліба.

Жито вже наливалося. Він зрозумів — коли не буде дощу ще тиждень, колос буде порожній, або зерно дрібне.

Дядько підтвердив його думу, розговорилися. Хліба його дуже турбували, більше, ніж школа, в усікім разі,— подумав Ребрик.

Проїжджали якесь село. Воно розляглося давно однією вулицею. Зупинилися напувати коней, сами пили воду, а Терентій Миколайович купив у кооперативі дві пляшки пива на дорогу, та в'язку бубликів.

Виїжджали з села, коли сонце звертало до своїх передвечерових покоїв. Несподівано на обрії народилася біленька хмарка й попливла голубим небесним плесом, хоч не було вітру. За нею з-за обрію пурхнула друга, третя... Швидко вже сунула, як танк, сизувата хмарна, полонячи небовид. Вітер зі сходу, як холодний крицевий літак, пролетів, прошумів житами.

Дядько - візник перехрестився.

— Хоч би вітер не змінився,— сказав він,— а то, буває, суне хмара — от уже й дощ буде, а її вітром і однесе на чужу губернію...

Над „губернією“ Терентій Миколайович задумався. Така дядьківська натура. На „чужій губернії“ хай хоч... посуха... аби в нас уродило.

Але вітер не зраджував, сивуватий танк захоплював усе більшу площею небесного плацдарму. Мовчазно він готовувався до бою. Окремі хмарки — панцерні автомобілі — йшли поруч нього, лаштуючись також. І нагло, без попередження, і танк і панцерники вдарили з усіх своїх гармат. Богонь перехресно вилетів з паці, а за хвилину бій закипів кулеметом дощу, веселого, радісного...

Дядко - візник перехрестився ще раз і вдарив по конях...

4

... А вчитель був зовсім не такий, як його уявляв собі Терентій Миколайович.

Звали його Марком Юрівичем, і він лише два роки як кінчив Педтехнікум. Це була людина низенька на зріст, з непомірною головою, з двома горбами — на спині та на грудях — і з лівою ногою коротшою за праву.

Терентію Миколайовичу він гостинно віддав своє ліжко, а сам ліг на холодній лежанці в кутку. Справляв він враження людини розумної та доброї, і Терентій Миколайович приємно розчарувався, що замість „сорокалітнього стажу“ зустрів, здається, живу сучасну людину. Про мету свого приїзду він вирішив не говорити до

завтряного, бо був стомлений, а до того йому не вірилося, щоб цей каліка-юнак з прекрасними сірими очима, м'якими й теплими, здатний був на те, що про нього розказували...

Але другого дня виявилось, що дітей він таки ставляв на коліна й інше, хоч можливо вони сами в тому винні були більше, ніж їхній навчитель. Про нього вони інакше не говорили, як про „кри-вого“ або „горбатого“, і це дратувало Марка Юрівича. Авторитету він серед школярів не мав, бо навіть і звичайною повагою не користувався. Учні дозволяли собі ка-зна-що робити в школі, тільки не вчитися, і якось, як метода впливу, виник чулан...

Все це Терентій Миколайович виявляв непомітно для Марка Юрівича, частково від учнів, частково від селян у сільраді. Також він був на лекціях і помічав, що відношення вчителя до дітей при ньому зовсім не таке, яким би було без нього. Це було помітно й по школярах.

Терентій Миколайович вирішив, що було б помилкою з самого початку посылати працювати серед дітей фізично скалічену людину. Так чи інакше це привело б до негативних наслідків...

Після обіденну пору Ребрик провів знов таки у сільраді з дядьками. Говорив з ними про війну, про податок...

Тільки від'їджаючи, розказав схильованому вчителю за мету свого приїзду. Вчитель почав хвилюватися, виправдуватись.

Терентій Миколайович поморщився й холодно стиснув йому руку,— підводчик нетерпляче озирався. Виrushали на ніч, щоб ранком бути в місті...

5

На кватирю Терентій Миколайович не заходив, бо до міста приїхали коло одинадцятої години. Докладав інспекторові нароосвіти про подорож, переглядав папірці, що зібралися під час відсутності, прийняв кількох учителів і тоді тільки вирішив, що час уже спочити. Втіма була не аби-яка, а також хотілося їсти. Заарані відчував смак обіду. Тореодора Гаврилівна вміла готовити. Дійшов додому, зупинився на хвилину на дверях, допалив цигарку й тоді тільки зайшов. У сінцях його зустріла хазяйка.

— Заходьте, Терентію Миколайовичу,— проспівала вона.— З приїздом. Заходьте, то я вас познайомлю. Вони ще до мене вдвох з матірю прийшли...

— Хто? — не зрозумів Ребрик.

— Як хто? — розвела руками Гаврилівна.— Вона.

— Хто саме, Тореодоровно, говорить, як слід.

— А я хіба не як слід? Вони вже вас давно знають, і мати їхня згодні.

Терентій Миколайович згадав свій жарт перед від'їздом і зрозумів що Тореодора Гаврилівна говорить про „наречену“...

— Ат, господи... — роздратовано кинувся він і попрямував до своєї кімнати. Одразу в нього зник його чудовий настрій, що з'явився в наслідок свідомості виконаного обов'язку; натомість стала якася безсила злість і бажання схопити оту ідіотку, Тореодоровну, за барки й витрусити душу з її ситого тіла.

В кімнаті в нього сиділо двоє жінок. Одна була стара вже, в чорному міщанському одязі, в чорній же хустці, зав'язаній по-чорнечому під підборіддям. Сама така мініятюрна, ногами не діставала до підлоги, сидячи на стільці.

Друга, навпаки, була велетенського зросту, молода й не молода, років двадцять п'яти, чи, може, й менше ...

Проте віку її не можна було визначити обличчя: не говорило за це; воно було безкінцеве, руки дівчина тримала на колінах, складені палець у палець, і дивилась собі на коліна також, а ноги ховала під стілець — жахливо некрасиві, великі ноги...

— Здрастуйте.

Терентій Миколайович зупинився на порозі. Він не знав, що йому треба робити. Не падати ж йому на коліна й не виголошувати ж мадригали цій мавпі ... Не виганяти ж її, ідіотку, та її божевільну матір із кімнати...

Кільки часу мовчав. У голові крутилися якісь там кульки ніби скляні, чи що, й наповнювали її дзвоном... Кульки підкочувались до вух, і дзвін гучнішав, відкочувались — стихав... І знову, знову...

Цей настирливий дзвін у голові притамовував, притупляв свідомість. Терентій Миколайович хворо посміхнувся, скинув брилика й піджака й повісив їх на гвіздок коло дверей, де й завжди вони висіли.

Обидві жінки сиділи мовчки. Тореодора Гаврилівна десь зникла. Терентій Миколайович Ребрик сів на диван і став розшнурувати запилені ботинки. Потім залишив це — йому давило в поясі. Розстібнув пряжку й скинув поясок, а за тим став стягати сорочку...

Обидві жінки кинулися з кімнати. Молода бігла спереду й руки її, довжелезні руки, теліпалися в неї по боках, як голоблі поганої величезної гарби... Стара пристрибувала ззаду, і кричала якось незрозуміло, голосно й розпачливо...

З'явилася відкілясь Тореодора Гаврилівна, сплеснула руками, також кричала... Велетенська дівчина вже плакала, затуливши обличчя червоними руками...

Терентій Миколайович продовжував роздягатися. Він слухав цей крик, слухав, як лаяли на всі боки його, сове́цьку владу з її комісарами, Тореодору Гавріловну з її женихами... Він слухав усе це,

але нічого не доходило до його свідомості. Хотілося непереможно спати; спати. Ліг на диван, накрив голову сорочкою й заснув... Спав міцно, як звалений кулею спить мрець серед поля... Згодом зайшла Тореодора Гаврилівна, постояла на дверях, з призирством плюнула. Слина лунко вдарилася об підлогу...

6

Прокинувся Терентій Миколайович запізно, а віконниці були не повідхилені. В цьому відчув він недобрий знак,— Термидоровна завжди відхилила їх о восьмій годині щоб він не спав довго... Одягався довго, з огидою пригадуючи вchorашню подію. Все вимальовувалося такими огидливими рисами й фарбами, що він морщився, скреготів зі злости зубами й стиха накликав прокльони на голову Тореодори Гаврилівни... Її щось не було видно в будинкові. Він умився й підійшов до столу, де його чекало завжди заздалегідь приготоване снідання. Снідання не було. Вщент роздратований, Терентій Миколайович уявся за брилика, щоб іти до установи. Двері було замкнено зовні...

Зрозуміло, що Тормидора Гаврилівна почала тероризувати його. Він сів коло дверей і злісно дивився на підлогу. Безкінцево довго, як вантажевий потяг, тяглися хвилини, кожна настроєвого мелініту, що збиралася для несподіваного вибуху... І хоч Ребрик розтрачував його, з серця стукаючи иноді ногою в двері, його все таки вистачило, щоб вибух був гідний Тореодори Гаврилівни.

— Якого ви чорта запираєте мене в хаті, наче кішку?! — крикнув Терентій Миколайович, ледве вона встигла перейти поріг.

З непорушним спокоєм єгипетського монумента Тореодора Гаврилівна відповіла:

— Не спіть до півдня... комісар безштанний...

Це збило з пантелеїку Ребрика, і він одразу притих, як дитина, що завинила в чимсь.

— І ще я вам скажу — можете вибиратися... Так що я думала, будьто би ви порядна людина, а ви послідній босяк, і на сирітську долю вам плювати... І за мою добрість до вас як ви заплатили...

В її очах стояли непідроблені слізи...

Терентій Миколайович вийшов з дому.

— Господи, чортє, дияволе! В який я час живу, що не можу жити спокійно? Коли повіздихають іхтіозаври на цій землі, чи невже доведеться мені знову брати нагана й вкорочувати їм віку...

Потім він подумав, що це театральщина й що не слід псувати собі нервів... Але з-за рогу виринула постать учорашиової наречененої. Вона несла свою почварну голову на плечах, як казан з гречаною кашею... Її величезні ноги важко плутали пішоходом, наче

важкі трамбовки, що їх вживають під час брукування вулиць...
В своїх голоблях вона тримала кошика, і він здавався дитячою
іграшкою в порівнянні з її божевільними формами...

Терентій Миколайович зблід, випустив цигарку й кинувся до
Наросвіти — працювати, працювати, працювати...

Харків — Маріуполь

Червень — серпень

1927 р.

М. ДОЛЕНГО

КОЛО МОРЯ

Довершеність і зоряна безмовність.
Останні наслідки німих століть.
На сірих скелях не помітиш зовні
Їх непохитну, мармурову хіть.

Віки та гори в синьому розгоні
Крізь чорний глиб татарчиних очей.
Серця вперед, як тарабан, мов коні.
В горлянці кров чи згадка — гаряче!